

WYNIKI PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE GOSPODARSTW ROLNICZYCH O ZRÓŻNICOWANEJ POZYCJI KONKURENCYJNEJ

Barbara Gradziuk

Akademia Rolnicza w Lublinie
Instytut Nauk Rolniczych w Zamościu
Dyrektor instytutu: prof. dr hab. Danuta Borkowska

Słowa kluczowe: gospodarstwa rolnicze, wyniki produkcyjno-ekonomiczne, pozycja konkurencyjna

Key words: farms, productive and economical results, competitive position

S y n o p s i s: W opracowaniu przedstawiono wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw o zróżnicowanej pozycji konkurencyjnej. Przeprowadzone badania wykazały, że bardziej konkurencyjne były gospodarstwa o wysokim poziomie intensywności produkcji oraz silniejsze ekonomicznie. Do poprawy konkurencyjności przyczyniał się przede wszystkim wzrost nakładów materiałowych, szczególnie z zakupu oraz wzrost skali produkcji i wydajności pracy.

WPROWADZENIE

W skali mikroekonomicznej ważnym celem gospodarowania rolnika jest osiągnięcie relatywnie wysokich dochodów rolniczych. Jak wskazuje Woś [2002], określają one wielkość inwestycji w sektorze rolniczym, wpływają na poziom życia rodzin chłopskich, a także kształtują rozmiary popytu na dobra i usługi pochodzenia nierolniczego. Decydują więc zarówno o sposobie funkcjonowania rodziny rolniczej, jak i trwaniu oraz rozwoju gospodarstwa. Dla dochodów rolniczych zasadnicze znaczenie ma wolumen produkcji rolniczej, wolumen nakładów, produktywność nakładów, relacje cen sprzedaży produktów rolnych i środków produkcji oraz saldo transferów związanych z produkcją [Zegar 2000].

MATERIAŁ I METODA

Celem opracowania jest prezentacja wyników produkcyjno-ekonomicznych gospodarstw o zróżnicowanej pozycji konkurencyjnej. Badania przeprowadzono na celowo dobranej grupie 41 elitarnych gospodarstw¹ zrzeszonych w Zamojskim Towarzystwie Rolni-

---

¹ Przyjęte do badań gospodarstwa nazwano za Fedyszak-Radziejowską [1992] elitarnymi, używając tego określenia zgodnie z tradycją nawiązującą do koncepcji V. Pareto, że „Elita to klasa ludzi, którzy w swojej dziedzinie działalności mają najwyższy wskaźnik osiągnięć”.

czym – stowarzyszeniu skupiającym właścicieli i dzierżawców nowoczesnych, dynamicznie rozwijających się gospodarstw, będących w stanie konkurować z gospodarstwami z czołówki europejskiej. Analizowane jednostki są usytuowane na terenie czterech powiatów w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, regionie zaliczanym do najsłabszych w kraju i UE. Stanowią więc swoistą „enklawę postępu”. Reprezentują stosunkowo wąską, ale bardzo ważną grupę gospodarstw tworzących najsilniejszy segment polskiego rolnictwa. Następuje w nich stosunkowo szybki proces koncentracji ziemi i prowadzona jest intensywna działalność inwestycyjna. Właśnie one mają szansę rozwoju i utrzymania się na konkurencyjnym rynku.

Dane empiryczne zgromadzono z zastosowaniem opisów gospodarstw (dotyczyły one organizacji i wyników produkcyjno-ekonomicznych za rok 2001 oraz zmian w zasobach czynników produkcji w latach 1990-2001) i opracowanego przez autorkę kwestionariusza, który stanowił podstawę do wywiadów z rolnikami. Ocenę i porównanie badanych jednostek przeprowadzono według podziału na trzy grupy (o zróżnicowanej pozycji konkurencyjnej), które wyodrębniono w oparciu o analizę kluczowych czynników sukcesu o²:

- najsilniejszej (wartość ważona przyjętych kryteriów ≥ 4) – grupa I,
- średniej (wartość ważona $\leq 3,5 > 4$) – grupa II,
- i najsłabszej pozycji konkurencyjnej (wartość ważona $< 3,5$) – grupa III.

Do określenia związku między wynikami produkcyjno-ekonomicznymi i pozycją konkurencyjną gospodarstw zastosowano metodę korelacji.

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

POZIOM I STRUKTURA NAKŁADÓW MATERIAŁOWYCH

Na wielkość produkcji uzyskiwanej w gospodarstwie rolniczym znaczny wpływ wywiera poziom oraz struktura ponoszonych nakładów (materiałowych i pracy). Wyższe nakłady oznaczają wyższą intensywność produkcji, a pośrednio świadczą o stosowaniu nowoczesniejszych, na ogół droższych w przeliczeniu na jednostkę powierzchni lub sztukę zwierząt, technologii wytwarzania. Poziom intensywności produkcji w dużym stopniu decyduje o sytuacji ekonomicznej gospodarstwa [Klepacki 1997].

W badanych jednostkach w 2001 r. poziom nakładów materiałowych w przeliczeniu na jedno gospodarstwo był relatywnie wysoki³ (średnio 240,8 tys. zł), ale znacznie zróżnicowany między grupami. Ich wielkość rosła w miarę wzrostu pozycji konkurencyjnej. Współzmienność ta była statystycznie istotna, współczynnik korelacji brutto wynosił $r = 0,572^4$.

² Uwzględniono pięć kluczowych czynników sukcesu: zdolność do akumulacji i reprodukcji ze źródeł własnych, chłonność na postęp i nowe technologie, zdolności menedżerskie, stopień powiązania z rynkiem, zdolność reagowania na bodźce ekonomiczne. Szczegółowy opis metody podano w rozprawie doktorskiej pt. „Czynniki sprzyjające osiąganiu sukcesu przez gospodarstwa rolnicze (na przykładzie Zamojskiego Towarzystwa Rolniczego)” [Gradziuk 2005].

³ Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r. wydatki na bieżącą produkcję rolniczą wynosiły 9,5 tys. zł/gospodarstwo i 1,0 tys. zł/ha UR, w gospodarstwach o powierzchni 100-200 ha odpowiednio 149,7 i 1,1 tys. zł [Wybrane elementy... 2003].

⁴ Wartość krytyczna przy $\alpha = 0,05$ $r = 0,3145$.

Intensywność produkcji, mierzona wielkością nakładów materiałowych w przeliczeniu na jednostkę powierzchni, była również wysoka i wykazywała zróżnicowanie między grupami gospodarstw. Najwyższa miała miejsce w grupie trzeciej (o najsłabszej pozycji konkurencyjnej), najniższa w grupie drugiej. Gospodarstwa zaliczone do grupy trzeciej posiadały najmniejszą średnią powierzchnię UR, a występował wśród nich znaczny odsetek gospodarstw z produkcją zwierzęcą, które ponosiły duże nakłady na pasze. To w znacznym stopniu decydowało o ich wysokiej intensywności. W tym przypadku nie stwierdzono zależności istotnych statystycznie, co wynikało prawdopodobnie z wysokiego stopnia intensywności produkcji we wszystkich badanych jednostkach.

Większość nakładów materiałowych pochodziła z zakupu. Ich średni udział wynosił ponad 88% i był wyższy w gospodarstwach o korzystniejszej pozycji konkurencyjnej. Wystąpiła tu zależność istotna statystycznie ($r = 0,577$).

W strukturze nakładów najwyższy odsetek stanowiły nawozy mineralne oraz pasze. Różnice między grupami wynikały przede wszystkim z udziału w nich gospodarstw o różnych kierunkach produkcji. Gospodarstwa specjalizujące się w produkcji roślinnej ponosiły wyższe nakłady na materiał siewny oraz nawozy mineralne i środki ochrony roślin, natomiast specjalizujące się w produkcji zwierzęcej na pasze (tab. 1).

Tabela 1. Poziom i struktura nakładów materiałowych w badanych gospodarstwach w 2001 r. (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Nakłady materiałowe w gospodarstwach			
	z grupy			ogółem
	I	II	III	
Nakłady materiałowe				
– tys. zł/gospodarstwo	450,6	253,3	107,1	240,8
– tys. zł/ha UR	2,0	1,8	2,2	1,9
Udział nakładów [%]:				
– własnych	11,8	8,4	17,6	11,6
– z zakupu	88,2	91,6	82,4	88,4
Udział w nakładach materiałowych [%]:				
– nasion i sadzeńców	7,3	8,4	7,7	7,8
– nawozów mineralnych	19,7	26,7	19,1	22,1
– środków ochrony roślin	16,2	20,3	11,7	16,9
– pasz	25,6	10,5	26,6	20,4

Źródło: badania własne.

WYNIKI PRODUKCYJNE

Dane dotyczące wartości oraz struktury produkcji końcowej netto, uzyskanej w badanych gospodarstwach w roku 2001 zestawiono w tabeli 2. Poziom produkcji końcowej netto w analizowanych jednostkach był wysoki (średnio 406,9 tys. zł w przeliczeniu na gospodarstwo) i silnie zróżnicowany w poszczególnych grupach. W grupie pierwszej produkcja końcowa netto była ponad czteroipółkrotnie wyższa niż w grupie trzeciej. Między pozycją konkurencyjną gospodarstw i wartością uzyskiwanej produkcji wystąpiła ścisła współzależność. Współczynnik korelacji brutto wynosił $r = 0,609$.

Tabela 2. Wartość i struktura produkcji końcowej netto oraz produkcja czysta w badanych gospodarstwach w 2001 r. (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Wartość i struktura produkcji końcowej netto w gospodarstwach			
	z grupy			ogółem
	I	II	III	
Wartość produkcji końcowej netto [tys. zł/gospodarstwo], w tym:	770,1	432,8	171,9	406,9
– roślinna	634,1	389,6	103,3	330,5
– zwierzęca	130,6	40,0	67,4	73,5
Udział w produkcji końcowej netto [%]:				
– produkcji roślinnej	82,3	90,0	60,1	81,2
– produkcji zwierzęcej	17,0	9,2	39,2	18,1
– usług	0,7	0,8	0,7	0,7
Wartość produkcji końcowej netto [tys. zł/ha UR]	3,4	3,0	3,5	3,3
Produkcja czysta [tys. zł/gospodarstwo]:				
– brutto	490,8	227,8	105,0	241,0
– netto	279,3	205,1	67,0	165,9

Źródło: badania własne.

W strukturze produkcji końcowej dominującą pozycję stanowiła produkcja roślinna (81,2%). Znacznie mniejszy jej udział w grupie trzeciej był związany przede wszystkim z wyższym odsetkiem gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierzęcej.

Produkcyjność ziemi, mierzona wartością produkcji końcowej na 1 ha, była również relatywnie wysoka (średnio 3,3 tys. zł). Nie stwierdzono natomiast współzależności z pozycją konkurencyjną gospodarstw, co wskazuje, że o jej wzroście decydowała przede wszystkim skala produkcji.

W tabeli 2 przedstawiono również dane dotyczące produkcji czystej. Zarówno między poziomem produkcji czystej brutto, jak i netto, a pozycją konkurencyjną gospodarstw miała miejsce współzależność istotna statystycznie (współczynniki korelacji brutto wynosiły odpowiednio $r = 0,494$ i $0,588$).

Jeszcze ściślejszy związek wystąpił między produkcją towarową i pozycją konkurencyjną. W tym przypadku współczynnik korelacji brutto wynosił $r = 0,611$. W badanych jednostkach w 2001 r. wytworzono produkcję towarową brutto o przeciętnej wartości 435,3 tys. zł na gospodarstwo (tab. 3). W Polsce w roku poprzedzającym Powszechny Spis Rolny 2002 r. średnia wartość produkcji towarowej na gospodarstwo wyniosła 19,8 tys. zł, a w gospodarstwach produkujących głównie na rynek 30 tys. zł [Wybrane elementy... 2003].

Ponad trzy czwarte produkcji towarowej analizowanych gospodarstw pochodziło z produkcji roślinnej, przede wszystkim ze sprzedaży zbóż. Tylko w grupie trzeciej nieco większy był udział produkcji zwierzęcej (prawie 44%). W tej grupie drugie miejsce po zbożach zajęła sprzedaż trzody chlewnej, która miała również wysoki udział w grupie pierwszej. Sprzedaż usług stanowiła mniej niż 1% w strukturze produkcji towarowej.

Między pozycją konkurencyjną gospodarstw a udziałem w produkcji towarowej produkcji roślinnej i zwierzęcej nie wystąpiły zależności istotne statystycznie. Kierunek prowadzonej produkcji nie decydował więc o sytuacji rynkowej badanych gospodarstw.

Tabela 3. Poziom i struktura produkcji towarowej brutto (Ptb) w badanych gospodarstwach w 2001 r. (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Poziom i struktura produkcji towarowej w gospodarstwach			
	z grupy			ogółem
	I	II	III	
Ptb [tys. zł/gospodarstwo]	830,9	457,9	184,0	435,3
Udział w Ptb produkcji roślinnej [%]:	74,2	87,4	55,7	75,7
– zbóż	39,7	50,9	36,7	43,2
– buraków cukrowych	20,8	24,6	11,1	20,5
– rzepaku	9,9	5,8	5,7	7,7
Udział w Ptb produkcji zwierzęcej [%]	25,1	11,9	43,7	23,6
– bydła, w tym:	3,5	2,1	13,9	4,8
– mleka	0,7	89,0	96,2	62,9
– trzody	21,5	9,8	15,7	16,3
Udział w Ptb usług [%]	0,7	0,7	0,6	0,7

Źródło: badania własne.

DOCHODY I EFEKTYWNOŚĆ GOSPODAROWANIA

Wynikiem ekonomicznym gospodarstwa rolniczego jest dochód osiągnięty z danej produkcji, stanowiący różnicę między jej wartością a kosztami pozyskania. Podstawową formą dochodu w gospodarstwie indywidualnym jest dochód rolniczy. Jego poziom w decydującym stopniu określa siłę ekonomiczną gospodarstwa, od niego bowiem zależy zarówno charakter reprodukcji, jak i poziom życia rodziny [Wiatrak 2002]. Podstawowym celem każdej działalności gospodarczej, także w rolnictwie, jest osiągnięcie możliwie najwyższych dochodów, które na ogół pozwalają realizować cele innego rodzaju [Klepacki 1997]. Badane gospodarstwa w 2001 r. osiągnęły relatywnie wysokie dochody (rolniczy średnio – 174,4 tys. zł/gospodarstwo, osobisty – 196,1 tys. zł/gospodarstwo)⁵, choć znacznie zróżnicowane w poszczególnych grupach (tab. 4). W jednostkach zaliczonych do grupy pierwszej były one czterokrotnie wyższe niż w grupie trzeciej. Między wielkością dochodu rolniczego brutto i pozycją konkurencyjną gospodarstw wystąpiła istotna korelacja ($r = 0,523$). Jeszcze ściślejszy związek miał miejsce w przypadku dochodu osobistego ($r = 0,555$).

Główne źródło dochodów analizowanych jednostek stanowiła działalność rolnicza. Udział dochodów pozarolniczych w dochodach osobistych wynosił średnio 11,1%. Największy (ponad 15%) miał miejsce w grupie pierwszej, w której znalazł się najwyższy odsetek jednostek osiągających dochody z działalności pozarolniczej.

Z danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r. wynika, że dochody z działalności rolniczej stanowiły 50% i więcej dochodów ogółem tylko dla 31% gospodarstw indywidualnych. Blisko dwie trzecie gospodarstw uzyskiwało dochody z rolnictwa mniejsze niż 30% dochodów ogólnych. Pozarolniczą działalność gospodarczą prowadziło 5,6% gospodarstw,

⁵ W 2001 r. miesięczny dochód rozporządzalny gospodarstw domowych pracowniczych w przeliczeniu na jedną osobę wynosił 683,07 zł, w gospodarstwach rolników 497,54 zł, a w badanych gospodarstwach 3349,82 zł [Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002 oraz obliczenia własne].

Tabela 4. Zestawienie kategorii wynikowych badanych gospodarstw w 2001 r.

Wyszczególnienie	Wielkości w gospodarstwach			
	z grupy			ogółem
	I	II	III	
Dochód rolniczy brutto na gospodarstwo [tys. zł]	349,2	160,8	82,8	174,4
Dochód osobisty na gospodarstwo [tys. zł]	412,3	170,1	90,3	196,1
Udział w dochodzie osobistym dochodów spoza gospodarstwa [%]	15,3	5,4	8,3	11,1
Produkcja czysta brutto [tys. zł/ha UR]	2,2	1,6	2,1	1,9
Dochód rolniczy brutto [tys. zł/ha UR]	1,5	1,1	1,7	1,4
Produkcja czysta brutto [tys. zł/1 pełnosprawnego]	137,5	79,1	34,7	77,5
Produkcja końcowa brutto/1 zł nakładów materiałowych	1,97	1,82	1,80	1,88
Dochód rolniczy brutto/1 zł nakładów materiałowych	0,78	0,63	0,77	0,72

Źródło: badania własne.

a największy udział jednostek uzyskujących dochody z pozarolniczej działalności gospodarczej odnotowano w grupie obszarowej 50 ha i więcej [Kierunki zmian... 2004, Wybrane elementy... 2003].

Wymogiem racjonalnego działania jest osiągnięcie jak najwyższych efektów w stosunku do nakładów, czyli jak najwyższej efektywności gospodarowania. W badaniu efektywności ekonomicznej licznik stanowi zwykle jedna z kategorii produkcji lub dochodu, a mianownik ilość wykorzystywanego zasobu czynnika produkcji lub poniesionego nakładu w ujęciu wartościowym [Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza 1984]. W opracowaniu do pomiaru efektywności użytych środków posłużono się relacją: produkcja czysta/ha UR, dochód rolniczy/ha UR, produkcja czysta/zatrudnienie (1 pełnosprawny) oraz produkcja końcowa brutto/nakłady materiałowe (na 1 zł kosztów) i dochód rolniczy brutto/nakłady materiałowe (na 1 zł kosztów).

Średnia wartość produkcji czystej w przeliczeniu na 1 ha UR w badanych gospodarstwach wynosiła 1,9 tys. zł i wykazywała pewne zróżnicowanie między poszczególnymi grupami (najwyższą – 2,2 tys. zł/ha UR osiągnęły jednostki o najsilniejszej pozycji konkurencyjnej). Nie stwierdzono jednak współzależności istotnej statystycznie.

Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku dochodu rolniczego w przeliczeniu na 1 ha UR. Choć jego wartość wahała się między grupami (od 1,1 tys. zł/ha UR w grupie drugiej do 1,7 tys. zł/ha UR w trzeciej), zależności te również okazały się statystycznie nieistotne.

Ze względu na brak danych pozwalających na obliczenie liczby pełnozatrudnionych w badanych gospodarstwach, analizy wydajności pracy dokonano na podstawie relacji produkcji czystej do nakładów pracy wyrażonych w jednostkach pełnosprawnych (tab. 4).

Badane gospodarstwa charakteryzowały się wysoką wydajnością pracy, która mierzona produkcją czystą wyniosła średnio 77,5 tys. zł na jednego pełnosprawnego. Wielkość ta rosła wraz ze wzrostem ich pozycji konkurencyjnej. W grupie pierwszej była około czterokrotnie większa niż w trzeciej. Współzależność okazała się istotna statystycznie, współczynnik korelacji brutto wyniósł $r = 0,585$.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że również efektywność nakładów materiałowych była relatywnie wysoka i zróżnicowana w poszczególnych grupach gospodarstw. Najwyższą miała miejsce w grupie pierwszej. Nie wystąpiła jednak współzależność istotna statystycznie.

WIELKOŚĆ EKONOMICZNA BADANYCH GOSPODARSTW

Według Józwiaka [2004] wielkość ekonomiczna⁶ gospodarstw jest miernikiem uwzględniającym wszystkie trzy materialne elementy sił wytwórczych (ziemię, kapitał i pracę) i dlatego trafniej niż obszar użytków rolnych (który jest niemal wyłącznie używany do tego celu w naszym kraju) informuje o wielkości gospodarstw.

Średnia wielkość ekonomiczna badanych gospodarstw w 2001 roku wynosiła 27,6 ESU i była zbliżona do przeciętnej wielkości gospodarstw w Austrii (23,0 ESU) i Irlandii (22,8 ESU)⁷. Prawie 20% analizowanych jednostek należało do grupy dużych i bardzo dużych (40 ESU i więcej), których średnia wielkość wynosiła 81,6 ESU⁸. Blisko dwie trzecie znalazło się w grupie średnio małych i średnio dużych. Gospodarstw bardzo małych (poniżej 4 ESU) było nieco ponad 12% (tab. 5).

Znaczne różnice wystąpiły w udziale gospodarstw różnej wielkości w poszczególnych grupach. W grupie trzeciej najwięcej było jednostek średnio dużych, w drugiej średnio małych, natomiast w pierwszej aż 90% stanowiły gospodarstwa zaliczane do dużych (powyżej 16 ESU), a zupełnie nie występowały bardzo małe i małe. Tak więc gospodarstwa silniejsze ekonomicznie posiadały korzystniejszą pozycję konkurencyjną. Zależność ta była istotna statystycznie. Współczynnik korelacji brutto wynosił $r = 0,437$.

Tabela 5. Wielkość ekonomiczna badanych gospodarstw w 2001 r.

Wyszczególnienie	Wielkość ekonomiczna gospodarstw			
	z grupy			ogółem
	I	II	III	
Wielkość ekonomiczna [ESU]	51,4	27,4	13,6	27,6
Odsetek gospodarstw [%]:				
– bardzo małych (ESU < 4)	-	14,4	17,6	12,2
– małych (4 ≤ ESU < 8)	-	7,1	11,8	7,3
– średnio małych (8 ≤ ESU < 16)	10,0	42,9	29,4	29,3
– średnio dużych (16 ≤ ESU < 40)	50,0	7,1	41,2	31,7
– dużych (40 ≤ ESU < 100)	30,0	21,4	-	14,6
– bardzo dużych (100 i więcej ESU)	10,0	7,1	-	4,9

Źródło: badania własne.

⁶ Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego określana jest sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie i wyrażana za pomocą ESU (*European Size Unit* – Europejska Jednostka Wielkości). Wartość 1 ESU stanowi równowartość 1200 euro. Na podstawie obliczonych wielkości ekonomicznych wyrażonych w ESU, określone gospodarstwo rolnicze może być zaliczone do jednej z dziewięciu klas wielkości: I i II – bardzo małe (poniżej 2 i 2-4 ESU), III i IV – małe (4-6 i 6-8 ESU), V i VI – średnio małe (8-12 i 12-16 ESU), VII – średnio duże (16-40 ESU), VIII – duże (40-100 ESU), IX – bardzo duże 100 i więcej ESU [Metodyka liczenia... 2000].

⁷ Wśród krajów członkowskich UE największe ekonomicznie gospodarstwa w 2000 r. występowały w Holandii (średnia 121,7 ESU) i w Wielkiej Brytanii (86,3 ESU). W Niemczech średnia wielkość ekonomiczna wynosiła 69,0, a we Francji 69,5 ESU. Najmniejsze gospodarstwa znajdowały się w Grecji (9,1 ESU) i Portugalii (7,8 ESU) [Systematyka i charakterystyka... 2003].

⁸ W Polsce takich gospodarstw w 2002 r. było zaledwie 0,5% [Systematyka i charakterystyka... 2003].

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego, średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w Polsce w 2002 r. wynosiła 4,2 ESU i rosła w miarę wzrostu ich powierzchni. W grupie gospodarstw najmniejszych (1-2 ha UR) było to 0,8 ESU, w grupie 50-100 ha – 30,9 ESU, a w grupie gospodarstw największych (100 ha UR i więcej) – 107,8 ESU.

Odmierna sytuacja wystąpiła w badanej populacji. Wprawdzie powierzchnia UR rosła wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstw (współmienność istotna statystycznie, $r = 0,357$), ale w grupie bardzo dużych (100 i więcej ESU) znalazły się jednostki o najmniejszej powierzchni. Były to gospodarstwa specjalizujące się w chowie trzody chlewnej, korzystające w znacznym stopniu z pasz pochodzących z zakupu, a więc nie wymagające dużych powierzchni UR. Fakt ten potwierdza tezę Józwiaka [2004], że wielkość ekonomiczna stanowi miernik, który trafniej niż obszar użytków rolnych informuje o wielkości gospodarstw (tab. 6).

Tabela 6. Charakterystyka badanych gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej w 2001 roku

Klasy wielkości ekonomicznej (ESU)	Średnia wielkość w grupie (ESU)	Średnia powierzchnia UR [ha]
Bardzo małe (ESU < 4)	1,5	54,6
Małe ($4 \leq \text{ESU} < 8$)	5,3	70,1
Średnio małe ($8 \leq \text{ESU} < 16$)	11,9	53,9
Średnio duże ($16 \leq \text{ESU} < 40$)	23,9	128,8
Duże ($40 \leq \text{ESU} < 100$)	65,6	370,9
Bardzo duże (100 i więcej ESU)	129,7	41,6

Źródło: opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

Badane gospodarstwa charakteryzowały się relatywnie dużą wielkością ekonomiczną (średnia wynosiła 27,6 ESU i rosła wraz z poziomem konkurencyjności) i osiągały korzystne wyniki produkcyjno-ekonomiczne, ściśle powiązane z siłą konkurencyjną. Korzystne wyniki ekonomiczne pozwalały utrzymać wysoki, choć znacznie zróżnicowany między grupami, poziom intensywności produkcji.

Do poprawy konkurencyjności gospodarstw przyczyniał się przede wszystkim wzrost nakładów materiałowych, szczególnie z zakupu (a co za tym idzie stosowanie nowoczesnych technologii) oraz wzrost skali produkcji (czemu sprzyjała specjalizacja) i wydajności pracy.

Analizowane jednostki należy zaliczyć do grupy najwyżej towarowych gospodarstw w kraju, o wartości sprzedaży 100 tys. zł i więcej. Średnia wartość produkcji towarowej na gospodarstwo w 2001 r. wyniosła 435,3 tys. zł⁹. Większość pochodziła z produkcji roślinnej, w tym głównie zbóż. Między pozycją konkurencyjną gospodarstw a udziałem w produkcji towarowej produkcji roślinnej i zwierzęcej nie wystąpiły zależności istotne statystycznie, co wskazuje, że kierunek prowadzonej produkcji nie decydował o sytuacji rynkowej badanych gospodarstw.

Reasumując, należy stwierdzić, że bardziej konkurencyjne były gospodarstwa o wysokim poziomie intensywności produkcji oraz silniejsze ekonomicznie.

⁹ Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 w jednostkach o powierzchni 100-200 ha produkcja towarowa wynosiła 328,6 tys. zł/gospodarstwo, o powierzchni 200-500 ha 666,7 tys. zł/gospodarstwo [Wybrane elementy... 2003].

LITERATURA

- Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza. PWRiL, Warszawa 1984.
- Fedyszak-Radziejowska B. 1992: Etos pracy rolnika. IRWiR PAN, Warszawa.
- Gradziuk B. 2005: Czynniki sprzyjające osiągnięciu sukcesu przez gospodarstwa rolnicze (na przykładzie Zamojskiego Towarzystwa Rolniczego). Rozprawa doktorska. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa.
- Jóźwiak W. 2004: Średnie, duże i bardzo duże gospodarstwa rolne w Niemczech, Austrii, Danii i Polsce w latach 1997-2001. IERiGŻ, Warszawa.
- Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Olsztyn 2004.
- Klepacki B. 1997: Produkcyjne i ekonomiczne przystosowania gospodarstw prywatnych do zmian warunków gospodarowania. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002. GUS, Warszawa.
- Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych. 2003: Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Warszawa 2003.
- Wiatrak A.P. 2002: Sytuacja dochodowa polskiego rolnictwa w latach dziewięćdziesiątych. [W]: Transformacja rolnictwa polskiego i ukraińskiego w latach 90. Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa.
- Woś A. 2002: Rolnictwo i sektor żywnościowy w 2001 r. IERiGŻ, Warszawa.
- Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. 2003: Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Warszawa.
- Zegar J. 2000: Dochody gospodarstw chłopskich w okresie transformacji (na przykładzie gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną). IERiGŻ, Warszawa.

Barbara Gradziuk

THE PRODUCTIVE AND ECONOMICAL RESULTS OF FARMS
WITH DIFFERENT COMPETITIVE POSITIONS

Summary

In the paper productive and economical results of farms with different competitive positions were presented. The research proved, that farms with a higher level of production intensity and economic power were more competitive. The growth of stuff expenses, especially hired workforce and the growth of production scale and labor efficiency were the key factors improving farm competitiveness.

Adres do korespondencji:
dr Barbara Gradziuk
Instytut Nauk Rolniczych w Zamościu
ul. Szczebrzeska 102
22-400 Zamość
tel. (0 84) 67 72 759
e-mail: gradziuk@inr.edu.pl